

Både herhjemme og i udlandet er kriminalitetshistorie i det seneste årti blevet et stort forskningsområde, og det falder smukt i tråd med dette, når den københavnske historieprofessor Ulrik Langens nyeste værk netop handler om en tyv. Ikke en hvilken som helst småkriminell, men falskmøntneren og kunstkammertyven Niels Heidenreich (1761-1844). Ganske uden at vide eller ville det kom denne mand til at skrive sig ind i dansk historie, da han i 1802 stjal og nedsmeltede de to berømte guldhorn fra Det Kongelige Kunstkammer. Chokket over deres mystiske forsvinden fik straks Adam Oehlenschläger at skrive sit berømte digt *Guldhornene*, der for eftertiden kom til at markere romantikkens begyndelse i dansk litteraturhistorie.

„Historien begynder med druk, utroskab og skilsmisse i landsbyen Foulum på Viborgkanten. Her kommer Niels til verden den 8. juni 1761“. Med disse ord indledes bogens første kapitel, og her aner man allerede, at noget må gå galt for den jyske degnesøn. En ulykkens stjerne syntes at stå over hans vugge.

Niels Heidenreich var søn af degnen i Foulum, som få år efter drengens fødsel blev nødt til at tage sin afsked pga. drukkenskab. Med til at forværre situationen var, at hans kone, Anne Birgitte Sørensdatter, var ham utro og i slutningen af 1760'erne stak af, medbringende Niels og en lillesøster. I 1787 kom den stærkt forgældede familie til København, hvor der dog ikke gik lang tid, inden de jyske pengeudlånere fik farten af dem. Selvom det lykkedes for Niels at skaffe sig undervisningstimer, strakte det ikke til, at han kunne forsørge moren og søsteren, og det førte ham inden længe ind på en kriminel løbebane. For at skaffe penge til dagen og vejen pantsatte familien løbende ejendele på det statslige lånekontor Assistenshuset, og hver gang modtoges kvitteringer. På disse såkaldte assistenshussedler stod pantets værdi anført, og det gjorde sedlerne omsættelige. Det var denne chance, Niels udnyttede, da han begyndte at fremstille og sælge falske beviser. Det var imidlertid en kortsigtet og farlig affære, for så snart nogen indløste sedlerne på Assistenshuset, ville det jo blive afsløret, at der ikke var dækning for dem.

Allerede året efter begyndte Niels Heidenreich på det langt alvorligere at lave falske pengesedler, men det fik hurtigt en brat ende, og snart fandt politiet både falske penge- og assistenshussedler og de redskaber, der var brugt til deres fremstilling. Konfronteret med disse corpora delicti gav Niels op og tilstod. Derefter var sagen set med ju-

stitsens øjne ligetil, og den 29. juni 1789 afsagde Hof- og Stadsretten den dødsdom, som i henhold til Danske Lov var den normale straf for at forfalske kongens mønt.

Her kunne Niels Heidenreichs korte liv godt have sluttet, men sådan gik det ikke. Han fik en chance til, da kongen i begyndelsen af 1790 nedsatte straffen til livsvarigt tugthus, som han kom til at afsones i det store fængsel på Christianshavn. Tugt-, rasp- og forbedringshuset skildres ofte som et uhyggeligt sted, hvor forholdene var usle, og fangerne rå, men for Heidenreich blev tiden her – både før og efter guldhornstyveriet – den bedste i hans liv. Ganske som den forsvundne fuldmægtig Teodor Amsted i Scherfigs roman fandt Niels her de faste rammer og den sikre daglige forsørgelse, som livet i frihed kun momentvis havde kunnet give ham. Ikke alene udnyttede og anerkendte fængselsledelsen hans viden i undervisningen af de ukonfirmerede fanger, han fik også lov til at arbejde med metaller og ure. På begge områder demonstrerede han stort teknisk snilde, og efterhånden modtog han også ordrer udefra, bl.a. fra et sted, som han senere skulle komme til at kende rigtig godt: Det Kongelige Kunstkammer.

Ud over moren og den yngre søster havde Niels Heidenreich også en ældre søster i København, hvor hun havde gjort et solidt parti med toldbetjent Peter Madsen, som ikke slog hånden af svogeren, fordi han var blevet kriminel. Tværtimod støttede han Heidenreichs benådningssøgninger, og det var sikkert i høj grad toldbetjentens tilsagn om at modtage svogeren i sit hus og „indestå for hans gode forhold“, der udløste Heidenreichs benådning i 1797. Løsladelsen var godt nok betinget, således at den automatisk annulleredes ved ny kriminalitet, sådan som det skete, da Niels Heidenreich seks år senere tilstod det store guldhornstyveri.

I sensommeren 1797 blev Heidenreich således sat på fri fod, og han satsede nu på at slå sig igennem i København som guldsmed og urmager. Få måneder senere giftede han sig med en pige, han havde truffet i fængslet, og snart var deres første barn på vej. Opbygningen af håndværksevirsomheden gik det derimod langsomt med. Heidenreich havde jo ingen faglig håndværkeruddannelse, og derfor kunne han ikke forvente nogen støtte fra lavsmestrene, der ikke så med milde øjne på den konkurrence, som han og andre fuskere i faget stillede dem overfor. Heidenreich kunne derfor højst gøre sig håb om at skabe sig en tilværelse som frimester uden for lavene. I begyndelsen savnede han driftskapital, og først da det lykkedes ham at få iværksætterstøtte fra Kommercekollegiet, kom der gang i hans værksted. Tydeligvis havde han ambitioner om at opdyrke et nyt virksomhedsområde i form af en brillfabrik, men selvom det lykkedes ham at få flere lån fra Den Reiersenske Fond, kom der dog aldrig rigtig gang i produktionen,

og i begyndelsen af 1802 var gælden betydelig. Desperat prøvede Heidenreich at tjene til dagen og vejen ved reparationer, men det virkede mere og mere udsigtsløst, og derfor fik han den ide at stjæle de to guldhorn, som han ofte havde beundret på Kunstkammeret.

Nu følger den velkendte, triste historie om, hvordan Niels Heidenreich på grundlag af et omhyggeligt forarbejde om aftenen den 4. maj 1802 så nemt som ingenting låste sig hele vejen ind til oldtidsskattene og stjal dem. Umiddelbart efter at tyveriet næste dags morgen blev opdaget, indledte Københavns Politi en omfattende efterforskning, ligesom hoffet udlovede en stor dusør. På Politikammeret overvejede man nøje alle muligheder. Stod kunstsamlende engelske adelsmænd bag kuppet, eller var det svenske kriminelle? En overgang var man overbevist om, at gerningsmændene skulle findes i en jødisk tyvebande, der hærgede Vestsjælland, men samtidig udelukkede man ikke, at tyven kunne være en guldsmed. En henvendelse til guldsmedelavet førte dog ikke umiddelbart til noget, og derfor kom der til at gå et lille år, inden Niels Heidenreich blev afsløret. Stille og roligt havde han i mellemtiden omsmeltet det gamle guld til indiske guldmønter, som der var god afsætning på. I april 1803 kom Heidenreich imidlertid i politiets søgelys, da en guldsmed klagede over lødigheden i nogle af de mønter, han havde købt hos ham. I en desperat kamp med tiden prøvede Heidenreich at tilintetgøre alle beviser, men politimester Hagen holdt ham i et tæt greb, og ved det tredje forhør tilstod han guldhornstyveriet. I den følgende tid lykkedes det for politiet at afklare en lang række forhold vedrørende Heidenreichs gøren og laden, men der rejstes ingen straffesag. Benådningen fra 1797 var jo betinget, og derfor genindsattes han blot igen i juni 1803 i tugthuset på Christianshavn, hvor han kom til at sidde de næste mange år frem til 1841. Den sidste tid, indtil han døde 83 år gammel i 1844, tilbragte han på den store københavnske fattig- og forsorgsstiftelse Almindeligt Hospital.

Ulrik Langens nye bog om guldhornstyven Heidenreich falder smukt i forlængelse af hans hidtidige forfatterskab, som ofte har handlet om interessante københavnske enkeltskæbner lige fra den gale Christian 7. oppe på slottet til den stridbare porcelænshandler Brabrand nede i byen. Tilgangen er udpræget kulturhistorisk, og man fornemmer i det aktuelle titelvalg en linje tilbage til kulturhistoriske klassikere som Georg Hansens *Degnen* (1944) og *Præsten på landet i Danmark* i det 18. århundrede (1947), for ikke at glemme Hugo Matthiesens, der med bogen *En greve* fra 1954 leverede en mageløs skildring af den rige Jørgen Scheel (1768-1825), som det lykkedes at sætte både et grevskab og et stamhus over styr.

Med bogen om guldhornstyven har Ulrik Langen leveret en fin og grundigt dokumenteret fremstilling af Heidenreichs lange liv med

dets skæbnesvangre forbrydelser, men derudover tilfører værket ikke megen substantiel ny viden, bortset fra at vi nu kender Heidenreichs tidligere liv og forhistorie langt bedre end før. Forfatterens styrke – hans store kildebundethed – synes også at være hans svaghed, for læsningen af bogen rejser flere spørgsmål, som denne anmelder gerne havde læst et svar på. Hvorfor reflekterede Heidenreich f.eks. tilsyneladende ikke over, at han med kunstkammertyveriet ikke alene ødelagde nogle uerstattelige klenodier, men også massivt svigtede alle dem, der indtil da havde støttet ham og troet på ham? Havde morens kyniske udnyttelse af ham gennem alle barne- og teenageårene gjort ham så afstumpet, at hans hjerte var blevet lige så koldt som det guld, han stjal? En tættere analyse af Niels Heidenreichs motivforklaringer kunne måske her også have givet mere. Når han i en senere benådningsansøgning undskyldte sig med, at han var drevet af en videnskabelig interesse efter at undersøge guldkvalitetens variationer i de to horn, kan det ikke udelukkes at være rigtigt, men snarere må det vel ses som et desperat forsøg på at levere en rationel forklaring på en handling, som alle over én kam tog stærkt afstand fra.

Niels Heidenreich var langt fra den eneste, der oplevede at se en dødsdom forvandlet til livstid for så efter nogle års god opførsel i straffeanstalten helt at falde bort. Benådninger blev i begyndelsen af 1800-tallet ofte brugt over for kriminelle, der i henhold til Danske Lov var blevet idømt straffe, som samtiden fandt for hårde. Selvom der kendes historier om benådede fanger, der klarede sig godt, er eksemplerne på det modsatte sikkert flere. For Heidenreich blev kampen for at komme tilbage på rette vej for hård; til sidst gav han op og faldt tilbage til kriminaliteten. At han samtidig dermed kom til at bekræfte det dannede borgerskabs faste tro på, at kriminalitet altid var udtryk for dårlige – og for det meste uforbederlige – moralske karakteregenskaber, skænkede han sikkert ikke en tanke.

I bogens efterskrift omtaler Ulrik Langen, hvordan der efter 1830 begyndte at udkomme en række kriminalbiografiske værker herhjemme, og hans forklaring på, at Niels Heidenreich ikke figurerer i nogen af disse, er, at „han var først og fremmest for atypisk. Hans forbrydelse og levevis lignede ikke de dovne eller uopdragne tyve, der blev afmalet i tyveridebatten. Han var heller ikke en af de forbryderiske monstre eller spektakulære mordere, der blev omtalt i tidens litteratur“ (s. 315). En anden forklaring trænger sig dog mere på. Mon ikke den manglende omtale skyldes, at guldhornstyveriet var blevet et tabu? Historien om den gæve, fremadstræbende jyske degnesøn, der kynisk og brutalt tilintetgjorde et nationalklenodie, var set fra alle vinkler en dybt trist og traumatisk begivenhed – og det i særlig grad i en tid, hvor danskerne indædt kæmpede for at opbygge en nationalstat. Heidenreichs

ugerning fortjente kun at blive fortrængt og glemt, sådan som den også blev det de første mange årtier.

Karl Peder Pedersen

| BURKHARD VON HENNIGS & HEINRICH KAUTZKY: *Die Chaussee Altona-Kiel. Die erste Kunststraße in Schleswig-Holstein, (Beiträge zur Denkmalpflege in Schleswig-Holstein 4)*, Verlag Ludvig, Kiel 2015, 312 s., 34,90 euro.

Et længe næret ønske om at få anlagt en moderne kunstvej i Holsten gik endelig i opfyldelse med bygningen af en chaussé mellem Kiel og Altona 1830-1833. De knap 100 kilometer landevej var med de nye anlægsmetoder i stand til at bryde de traditionelle nord-sydgående forbindelseslinjer og i stedet krydse på tværs gennem halvøens tre forskellige landskabstyper. Chausséen forbandt hertugdømmets to største byer og markerede begyndelsen på en fremgangsperiode, der dannede en del af baggrunden for den regionalisme, der sprængte det oldenborgske monarki i 1800-tallets midte. Den længe ventede forbindelse blev allerede ti år senere overhalet af udviklingen, da monarkiets første jernbane også forbandt Kiel og Altona.

De omtrent parallelle anlæg med samme begyndelses- og endepunkt understreger både den stærke *path dependency* i infrastrukturelle beslutninger og den politiske pointe i en linjeføring, der i allerhøjeste grad demonstrerede Helstaten som politisk realitet. Forbindelsen mellem København og Altona gennem Holsten var den centrale linje i staten. Den viste monarkiets vilje til at prioritere holstenske interesser i udbygningen af infrastrukturen på bekostning af den Hamborg-Lübeck-linje, som regeringen nægtede at give tilladelse til. Den holstenske chaussé er derfor ikke kun et holstensk, men i høj grad også et anlæg med en dansk dimension fra den sidste tid, hvor en dansk regering søgte at bestemme udviklinger i Nordtyskland. Dermed er vejen også et dansk erindringssted – det vigtigste stykke infrastruktur sammen med Ejderkanalen og jernbanen Kiel-Altona. Milesten med den danske konges monogram vidner da også ganske som den bevarede obelisk ved Rondeelen i Kiel om et stykke dansk historie i Holsten.

Disse politiske og erindringshistoriske aspekter er dog ikke bogens emne, men vejens helstatslige oprindelse og logik træder tydeligt frem i flere artikler. Det slesvig-holstenske Landesamt für Denkmalpflege står bag udgivelsen, og dets problemstillinger præger de informative og læseværdige 43 afsnit. 22 forfattere præsenterer i deres bidrag mange aspekter af vejens historie fra dens planlægning og anlæg til artikler om bl.a. arkitektur, broer, milesten, beplantning, post, herberger og forandringer i linjeføringen. Chausséen præsenterer sig som et